

SOLVEIGA ŽIBAITĖ

Amsterdamo universitetas, Nyderlandai
Amsterdam University, Netherlands

HUMORO RAIŠKA KONFUCIJAUS „APMĄSTYMUOSE IR PAŠNEKESIUOSE“

Exploring Manifestations of Humor in the Analects of Confucius

SUMMARY

This article focuses on humour in the Analects of Confucius. It argues that the comic aspect of Confucius' personality is often overlooked in classic commentary. Even though laughter and excessive humour are perceived in Confucian tradition as a break of character, a sign of futility, excess, immaturity and inability to act according to requirements for the *junzi*, in his personal surroundings Confucius used a peculiar kind of humour. I present three sources of humour in the Analects: first – discontent with the political situation that renders him unable to spread his teachings as wide as he wanted and be appreciated as he deemed he deserved. Second – his deep friendship with his disciples with teasing and light mocking of one another. Third – self-deprecating humour. He seemed to be especially keen on mocking his own failures, question his own wisdom and competence. The nature of Confucius' humour is sincere, warm and mature.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama kinų filosofijos istorikų ignoruojamo humoro Konfucijaus *Apmąstymuose ir pašnekiuose* tekstologiniams tyrinėjimams. Nors besaikis juokavimas konfucianizmo tradicijoje suvokiamas kaip nevaldomas emocijų protrūkis ir laikomas nesugebėjimo koncentruotis, nerimtumo, nesaikingumo, nebrandumo išraiška, tačiau šaltiniai liudija, kad Konfucijus pasižymėjo aukštą intelekto lygį patvirtinančiu subtiliu humoro jausmu. Straipsnio autorė *Apmąstymuose ir pašnekiuose* išskiria tris pagrindinius humoro šaltinius: nepasitenkinimas politine situacija; draugystės svarbos suvokimas; autoironija.

Konfucijus, atvykęs į Wuchengą, išgirdo grojant liutnia ir dainuojant. Jis nusišypsojo ir tarė: „Negi vištai pjauti reikia tokio pat didelio peilio, kaip aviai?“

Ziyou atsakė: „Anksčiau girdėjau Jus sakant: „Kai kilnus žmogus mokosi Teisingo kelio, jis įpranta mylėti žmones. Kai prastas žmogus mokosi Teisingo ke-

RAKTAŽODŽIAI: Konfucijus, humoras, ironija, kinų kultūra, konfucianizmo filosofija.
KEY WORDS: Confucius, humour, irony, Chinese culture, confucian philosophy.

lio, jį galima lengviau valdyti.“ Tada Konfucijus savo mokiniams pasakė: „Ziyou teisus. Aš prieš tai pajuokavau.“¹⁶ Šis fragmentas yra pirmasis, kuriame Konfucijus prisipažįsta (ar teigia) juokaujantis. Iš tikrųjų kyla klausimas, ar jis nuoširdžiai juokauja, ir apskritai ar šioje situacijoje kas nors provokuoja atsaką humoru? Netgi mokinys Ziyou rimtai kartoją Konfucijui jo sakytus žodžius, kurie turėjo reikšti, kad iš Wuchengo žmonių pastangų groti liutnia netinkamoje aplinkoje nedera juoktis, jų kelias yra teisingas ir gerbtinas. Šio fragmento analizei pasitelksiu kelis šaltinius. Qing dinastijos mokslininkas Miao Fan komentuoja: „Konfucijus apgailestavo, kad negalėjo vadovauti valstybei su tūkstančiu kovos vežimų. Jis jautėsi lyg naudotų jaučiui skirtą peilį vištai žudyti. Jis negalėjo išskleisti visų savo talentų, neturėjo kur panaudoti viso savo potencialo.“¹⁷ Konfucijaus siekių išsipildymas priklausė nuo už jį galingesnių žmonių, kurie, nors ir turėjo galimybių pritaikyti Konfucijaus mokymo strategijas kurdami naujus valstybės įstatymus, nevertino jo išminties. Šiame fragmente Konfucijus netiesiogiai išreiškia nepasitenkinimą valstybės padėtimi. O gal tai momentinis nesusivaldymas, akimirksnio trukmės protrūkis, kai nuo gėdos Konfucijus galėjo save išgelbėti tik teigdamas, kad jis tik pajuokavęs. Konfucijus leidžiasi pataisomas vieno iš savo studentų dėl savo neapsvarstytos ir komiškos pastabos, tuo pat metu subtiliai išryškina savo mokinio nesugebėjimą suprasti ir priimti lengvaširdiško pajuokavimo. Progos pasišaipyti iš savo mokinio patiklumo ir kiekvieno Mokytojo žodžio

priėmimo už gryną tiesą Konfucijus nepraleidžia ir šiame fragmente. Konfucijus kalbėjo: „Padangė neina Teisingu keliu. Aš labiausiai norėčiau plaustu išplaukti į jūrą. Mane tikriausiai lydėtų tik vienas Zilu.“ Zilu apsidžiaugė, tai išgirdęs. Tačiau Konfucijus pridūrė: „Jis tikrai pralenkia mane savo drąsa, bet pavyzdžiu būti negali.“¹⁸ Šiame fragmente atsiranda panaši fanatiška visko metimo ir nepasitenkinimo esama padėtimi idėja.

Gili intelektualinė Konfucijaus ir jo mokinių draugystė taip pat turi daug įtakos, kad *Apmąstymuose ir pašnekesiuose* esama humoro. Jų kompanijoje Konfucijus išlikdavo didžiu ir subtiliu Mokytoju, tačiau jo elgesyje matyti daugiau žaismingumo, spontaniškumo. Mokiniai Zilu, Zheng Xi, Ran You, Gongxi Hua sėdėjo aplink Mokytoją. Konfucijus tarė jiems: „Pamirškite, kad esu už jus vyresnis. Jūs kalbate, kad liksite nepripažinti. Tarkime, jūs esate pripažinti ir gaunate valstybinę tarnybą, ką jūs tada darote?“ [Zilu įvardijo su karu susijusį tikslą, Ran You – suteikti žmonėms geresnį gyvenimą, o Gongxi Hua – šventiškai apsirengti ir patarnauti protėvių šventykloje arba per pasiuntinių priėmimus.] Galiausiai Mokytojas paklausė ir Zheng Xi. Šis pasakė: „Mano norai truputį skiriasi nuo anų trijų.“ „Kas gi čia bloga?“ – pasako Konfucijus. „Kiekvienas laisvai išsako tai, ko nori.“ Zheng Xi kalbėjo: „Aš norėčiau vėlyvą pavasarį, kai jau metas nešioti lengvesnius drabužius, pasimaudyti su vaikinais upėje, pajusti vėsų vėjo dvelkimą ir dainuodamas grįžti namo.“ Konfucijus atsiduso ir tarė: „Aš pritariu Zheng Xi.“¹⁹ Fragmentas tęsiasi toliau, Konfucijus aiškina pasilikusiam Zheng

Xi, kodėl taip reagavo į kitų trijų mokinių pasisakymus. Konfucijus erzina pataikūnus, mėginančius jam sudaryti įspūdį savo demonstratyviais pasisakymais, dorybės parodymais, tik Zheng Xi nepataikavo Mokytojui. „Ar iš tikrųjų Konfucijui labiausiai iš šių variantų rūpi maudymosi sezonas? Net toks numanymas skamba kaip juokas“²⁰, – teigia Harbsmeieris, bet aš nesutinku. Šiame fragmente randu empatišką supratimą – Konfucijus suvokia mažų, paprastų malonumų svarbą kartu su ilgalaikiais tikslais ir sudėtingomis strategijomis. Galima teigti, kad Zheng Xi atidumas aplinkai, puikus metų laikų pažinimas, susikoncentravimas ne tik ties statistiniais planais sužavėjo Konfucijų, kuris suvokė šį mokinį kaip žinantį, kaip elgtis tam tikru laiku ir tam tikroje vietoje. Taip pat Konfucijus supranta dažną didelių planų bergždumą ir išmintingai šypteli pastebėjęs trijų mokinių mėginimą savo didelės ambicijas užslėpti dirbtinu kuklumu.

Konfucijus pasakė: „Aš nenorėčiau tiek daug kalbėti“. Tada Zigong paklausė: „Jeigu Mokytojas mums nekalbės, ką mes pasakysime kitiems?“ Konfucijus atsakė: „Ar daug kalba Dangus? Keičiasi metų laikai, viskas atgimsta ir tobulėja. Ar daug kalba Dangus?“²¹ Sunku būtų patikėti, kad Konfucijus lygintų save su Dangumi. Daug labiau įtikinama versija yra ta, kad Konfucijus tokiu žaismingu saviironijos gestu mėgina nukreipti mintis nuo užsitęsusių žaidimų žodžiais – darbai yra svarbiau už žodžius. Jo mokinys patikina Konfucijų, kad be jo žodžių sekėjai bus pasimetę ir negalės tęsti tradicijos. Supratęs savo, kaip Mokytojo, vaidmens svarbą ir per-

mąstęs savo žodžių tikslingumą, Konfucijus pajuokauja apie Dangų, pabrėžia tai net du kartus. Dangus pasaulį valdo nepasitelkdamas jokių ritualų, įstatymų ir žodžių – pusiausvyra yra išlaikoma be jokių pastangų. Slongerlandas pažymi, kad šis Konfucijaus komentaras pabrėžia kontrastą tarp „natūralios, tylios ir teisingos tvarkos, kuri veikė senovėje, ir plepios, teisuoliškos ir veidmainiškos netvarkos, kurią galima apibūdinti kaip valdančiąją jo gyvenimo metu.“²² Iš tikrųjų, žinant apie Konfucijaus pomėgį šnekėti, jis gali sąmoningai pasijuokti iš savo plepumo, kartu ir pabrėžti, kad Dangaus sklandumas, natūralumas žmonėms neprieinamas. Konfucijaus, žinomo būtent dėl savo kalbų ir moralinių patarimų, tyla skamba komiškai. Konfucijus puikiai žino, kad jam sunkiai sekasi skleisti savo mokymą taip plačiai, kaip jam norėtųsi ir atrodo derama, teisinga, taip pat ir suvokia ironiją, kad pasaulis galbūt net nėra pasirengęs perimti jo žinias. Konfucijus kalbėjo: „Nebeatskrenda feniksas, upė nebeatsiunčia jokių ženklų. Bijau – išmušė ir mano valanda.“²³

Fragmente 18.6 Chang Ju ir Jie Ni pasiūlo Konfucijaus mokiniui Zilu nustoti sekti Konfucijaus, žmogaus, besistengiančio pakeisti tam nepasiruošusį pasaulį, pėdomis: „padangę tarytum tvanas užplūdo netvarka. Ir kas ją panaikins? Tu keliauji su žmogumi, kuris šalinasi blogų žmonių. Ar nebūtų geriau, jeigu sektum tą, kuris bėga nuo pasaulio?“²⁴ Kitame fragmente Konfucijus pats pažymi savo įtakos menkumą: „Kodėl jūs taip sielojatės, kad jūsų Mokytojas neteko tarnybos? Padangė ilgai neturėjo Teisingo kelio. Dabar Dangus nori jį pa-

rodyti, jūsų Mokytoją paversdamas varpu.“²⁵ Taip pat Konfucijus žaismingai pažymi savo polinkį ginčytis. Konfucijus kalbėjo: „Argi aš daug žinau? Tikrai ne. Kai žemdirbys manęs ko nors paklausia, aš pasijuntu neišmanėliu. Tačiau pagvildeņę tą jo klausimą atsakau taip, kaip man atrodo.“²⁶ Vėl Konfucijus arba atkreipia dėmesį į savo užsispyrimą ir atkaklumą, arba pažymi, kad nieko doro nepasiekia gvildendamas tokį klausimą iki pavargimo. Kitame fragmente matyti subtilus komiškas persimetimas tarp Mokytojo ir mokinio, bylojantis apie jų artimą draugystę. Yen Hui sarkastiškas pasisakymas netgi galėjo rasti iš Konfucijaus saviironijos pomėgio: „Kuang Konfucijus buvo užpultas, jo gyvybei grėsė pavojus. Yan Yuan buvo atsilikęs pusiaukelėj. Kai pasivijo Mokytoją, šis tarė jam: „Aš jau maniau, kad tu miręs“. Yan Yuan atsakė: „Kaip aš galėčiau mirti, kai jūs, Mokytojau, gyvas?“²⁷

Konfucijus savo mokyme didelę svarbą teikė ritualui (Li 禮), tradicijų išlaikymui, vis dėlto jis pripažino, kad svarbu išlaikyti subalansuotą tradicijų ir lankstumo santykį, ritualas tampa juoko šaltiniu: „Ji Wenzi (aukštas Lu valstybės pareigūnas) tris kartus apgalvodavo ir tik po to darydavo. Išgirdęs apie tai, Konfucijus pasakė: „Užtektų ir dviejų kartų.“²⁸ Ar iš tikrųjų yra taip svarbu, kiek kartų sumanymas perskros mintis prieš imantis veikti? Cheng Mingdao (1032–1085) pateikia įdomų paaiškinimą: „kai jau yra apie reikalą pagalvota du kartus – viskas jau turėtų būti aišku. Jei apsiimi permąstyti trečią kartą, atsiranda asmeninių „pašalinių minčių ir yra labai lengva pasimesti“²⁹. Permąstymas gali

sukelti panašų efektą, bet kodėl Konfucijus turėtų būti tuo susirūpinęs? Galima ginčytis, kad du tampa optimaliu skaičiumi vieną apmąstymą laikant skubotu ir nepakankamu norint priimti svarbų sprendimą. Šioje pastaboje aiškus Konfucijaus sarkazmas Ji Wenzi atžvilgiu. Tarkim, natūralios harmonijos pavyzdys Konfucijui yra paukščio skrydis ar upės tekėjimas – šių natūralių spontaniškumo formų žmogus niekaip nepakartos ir pastangos siekti jų harmonijos kartais juos paverčia komiškais. Žvelgiant kitu aspektu, per didelis stengimasis siekiant harmonijos ir teisingo elgesio (kaip Ji Wenzi) reiškia, kad viduje trūksta to natūralumo, kurį pasitelkiant saviugdos principai įvaldomi lengviau. Nors Konfucijus ir teigė, kad kiekvienas besisten-giantis eiti teisingu keliu yra vertas pagarbos, vis dėlto kai kurių žmonių pastangos kelia šypsena. Kitame fragmente uolumas, su kuriuo Konfucijus žvelgia į ritualą, kontrastuoja su humoru: „Ji šeimos vyresnysis, pasisavinęs valdovo Chou teisę, norėjo atnašauti auką Tai kalno dvasiai. Mokytojas pasakė Ran You: „Ar tu negali jam sutrukdyti? Negaliu“ – atsakė Ran You. Mokytojas tarė: „Ak! Negi galima teigti, kad Tai kalno dvasia mažiau supratinga už Lin Fang, jeigu priima tokią auką, laužančią taisykles ir papročius?“³⁰ Kalnas Tai yra vienas iš šventųjų Kinijos kalnų, o Lin Fang, būdamas tik vykdytoju apsiėmęs atlikti aukojimą, būtų nesilaikęs ritualo normų. Nors Konfucijaus reakcija gali būti vertinama kaip pasibaisėjimas įvyksiančia šventvagyste, iš tikrųjų nereikšmingo Lin Fang palyginimas su vienu švenčiausių Kinijos kalnų yra sarkastiškas. Kadangi kitame fragmente apie Lin Fang atsilie-

piama prideramai dėl jo teiravimosi apie iškilmingus papročius ir ceremonijas³¹, galima teigti, kad sarkazmas fragmente 3.6³² labiau nukreiptas į Ran You, ypač tai tikėtina dėl to, jog Konfucijus nevengia atkreipti dėmesio į Ran You nusižengimus ir kitais atvejais: „Ran You galima patikėti valstybės, turinčios tūkstantį karo vežimų, gynybos reikalus. Bet ar jis visada elgiasi su kitais žmonėmis teisingai, šito aš nežinau.“³³

Taip pat verta paminėti, kad kai kuriais atvejais Konfucijus atsiskleidžia kaip impulsyvus ir pasitelkiantis agresyvų, įžeidžiamą humorą žmogus. Pavyzdžiui, Konfucijus, atsisakęs priimti dėl susitikimo atėjusį Ru Bei, „pasakė, kad serga, bet vos tik pasiuntinys išėjo

pro duris, Konfucijus paėmė liutnią ir uždainavo, kad tas dar spėtų išgirsti“³⁴. Ligos suvaidinimas norint išvengti socialinio susidūrimo yra vienas dalykas, tačiau demonstratyvus to patvirtinimas tampa aiškia pašaipos išraiška.

Taip pat Konfucijus nevengia beveik tiesiogiai įžeisti savo mokinių. Atradęs Zaiwo miegantį dieną, Konfucijus palygina jį su supuvusiu medžiu ir teigia, kad jis raižyti netinka³⁵. Kitame fragmente Konfucijus labai šiurkščiai apibūdina savo mokinius: Zigao – kvailys, Zeng – neišauklėtas, Zilu – šiurkštus ir nemandagus³⁶. Kyla klausimas, ar tokios pasabos gali būti laikomos komiškomis, ar Konfucijus tiesiog tiesiai šviesiai išreiškia nepasitenkinimą ir kritiką.

IŠVADOS

Glaustai kompleksiskai aptarę programines konfucianistines nuostatas humoro, ironijos ir autoironijos atžvilgiu, galime teigti, kad nors konfucianizmo intelektualinėje tradicijoje juokas suvokiamas kaip nevaldomas emocijų protrūkis ir laikomas nesusikoncentravimo, nerimtumu, nesaikingumu, nebrandumo išraiška, netinkančia deramai besielgiančiam konfucianizmo sekėjui, tačiau tikrovėje konfucianizmo pradininko požiūris į humorą, ironijos ir autoironijos raišką yra daug sudėtingesnis, nei tai dažniausiai apibūdinama Vakaruose pasirodžiusiuose kinų mąstymo tradicijai skirtuose tyrinėjimuose. Oficialiose situacijose Konfucijaus, išpažįstančio kilnaus žmogaus idealą, elgesio maniera pasižymi rūstumu, tačiau privačioje erdvėje, šalia savo mokinių Konfucijus atskleidžia savo ypatingą hu-

moro jausmą. Konfucijus čia skiriasi nuo kruopščiai filosofijos istorikų sukurtos personas, taip pat ir nuo konfucianistinio puritoniškumo simbolio, kuriuo Konfucijus mėgino būti savo darbuose. Konfucijaus humoro prigimtis yra nuoširdi, šilta ir brandi. *Apmąstymuose ir pašnekesiuose* išskiriu tris pagrindinius humoro šaltinius: pirma – nepasitenkinimas politine situacija, Konfucijaus siūlomų strategijų nuvertinimu ir nesugebėjimu pritaikyti valdant šalį, ko jis labai ilgai siekė. Antra – stipri draugystė, žaismingas Mokytojo bendravimas su mokiniais, draugiškas vienas kito pašiepimas ir paerziniimas. Trečia – autoironija, save pašiepiantis humoras, dvejojimas savo kompetencija ir išmintimi. Ypač jam įprasta juoktis iš savo nesėkmių, pasišaiptyti iš savo situacijos, savo nelaimėlio situacijos.

Humoras *Apmąstymuose ir pašnekesiuose* dažnai yra subtilus, todėl kartu ir sunkiai pastebimas, praleidžiamas pro akis. Vis dėlto tai gali būti ir Konfucijaus dėka: jo atsakymai, pastabos yra dažnai mįslingi ir verčia pašnekovus susimąstyti, dar kartą apgalvoti savo žodžius ir visą situaciją. Vis dėlto komiški fragmentai gali būti vertinami įvairiai, keliomis kryptimis, kartu gali būti ir žaismingi, ir rimti. Humoras dažniausiai pasitelkiamas ne dėl troškimo įskelti šypsena pašnekovo veide, o dėl siekio pamokyti, paprotinti. Konfucijus tikrai tampa tobulumo trūkumo pavyzdžiu – jam nesiseka savo mokymo plėsti tiek toli, kiek jis mano esant derama ir teisinga, taip pat jis

yra gana šiurkštus žmonėms, kurie jam nepatinka. Tokių socialinių normų nepaisymo rezultatas yra komiškas, nes iš Konfucijaus tikimasi itin korektiško elgesio. Humoras, atrandamas *Apmąstymuose ir pašnekesiuose*, ragina skaitytojus išlikti kuklius, primindamas, kad visada turime siekti toliau, aukščiau, plačiau vien dėl to, jog tobulybė mums yra nepasiekiamo.

Šiame straipsnyje svarbios yra humoro vertimo ir galutinio produkto suvokimo problemos tokiam kultūriškai jautriam tyrimui pasitelkiant vertimą, o ne tekstą originalo kalba. Būtent dėl to šis straipsnis ateityje gali būti naudingas lyginamiesiems humoro vertimuose tyrimams.

Literatūra ir nuorodos

¹⁶ Ten pat, p. 163 (17.4).

¹⁷ Miao Fan, cit. iš: Christoph Harbsmeier, Humor in Ancient Chinese Philosophy. *Philosophy East and West*, Vol. 39, No. 3, 1989, *Philosophy and Humor*, p. 292.

¹⁸ Konfucijus, *Apmąstymai ir pašnekesiai*, p. 77 (5.7).

¹⁹ Ten pat, p. 119 (11.26).

²⁰ Christoph Harbsmeier, p. 292.

²¹ Konfucijus, *Apmąstymai ir pašnekesiai*, p. 166 (17.19).

²² Edward Slingerland, *Confucius Analects: With selections from traditional commentaries*. Indianapolis, IN: Hackett Publishing Company, 2003, p. 28.

²³ Konfucijus, *Apmąstymai ir pašnekesiai*, p. 103 (9.9).

²⁴ Ten pat, p. 171 (18.6).

²⁵ Ten pat, p.70 (3.24).

²⁶ Ten pat, p. 103 (9.8).

²⁷ Ten pat, p. 118 (11.23).

²⁸ Ten pat, p. 80 (5.20).

²⁹ Christoph Harbsmeier, p. 138.

³⁰ Konfucijus, *Apmąstymai ir pašnekesiai*, p. 66 (3.6).

³¹ Žr. ten pat, p. 65 (3.4).

³² Žr. ten pat, p. 66.

³³ Ten pat, p. 77 (5.8).

³⁴ Ten pat, p. 167 (17.20).

³⁵ Ten pat, p. 78 (5.10).

³⁶ Ten pat, p. 117 (11.18).